

РОЗДІЛ 8.**Українська Народна
Республіка****1. Революція 1917 р.: зміна політичної системи**

Перша світова війна з новою силою й у всій повноті виявила відсталість Російської імперії, неефективність державної машини, зростання суперечностей між владою та суспільством. Наприкінці 1916 р. загострилось протистояння між царським урядом та Державною Думою четвертого скликання, в якій на базі ліберальної ідеології склався Прогресивний блок, очолюваний партією кадетів. Протистояння відбувалось на тлі розростання кризових економічних явищ. Прогресивний блок вимагав створення уряду народної довіри.

Найближче до царя оточення було налаштоване проти Думи. Призначення в самому кінці 1916 р. нового складу уряду на чолі з М.Голіциним ще різкіше підкреслило наявність провалля між владою і суспільством. Державна Дума готувалась до нових боїв з урядом на своїй зимовій сесії. Проте 5 січня 1917 р. Микола II видав указ про перенесення дати відкриття сесій Державної ради та Державної Думи з 12 січня на 14 лютого.

На початку 1917 р. після вбивства Г.Распутіна в суспільстві активно поширювались чутки про швидкий державний переворот, після якого влада мала перейти до царевича Олексія, регентом при якому до повноліття мав стати великий князь Михайло Олександрович. Переворот очікувався вже в лютому 1917 р. Але замість нього спалахнула революція, масштаб якої ніхто не зміг передбачити.

24 лютого в Петрограді піднялася хвиля масового страйкового руху, наступними днями до страйкарів приєдналися частини столичного гарнізону, а Державна Дума, діяльність якої тимчасово припинив цар, стала у відкриту опозицію до уряду. 27 лютого самодержавство фактично впало, влада зосередилася в руках Тимчасового комітету Державної Думи. 2 березня члени цього комітету прийняли від царя акт про зречення й сформували Тимчасовий уряд. Його очолив голова Всеросійського земського союзу Г.Львов, а до складу увійшли: І.Годнев, О.Гучков, О.Керенський, О.Коновалов, В.Львов, О.Мануйлов, П.Мілюков, М.Некрасов, Ф.Родичев, М.Терещенко, О.Шингарьов. Переважна більшість з них належали до партій кадетів та октябристів. Уряд назвав себе тимчасовим, оскільки не відчував достатньої легітимності, а також не мав чіткої відповіді на питання про майбутню політичну систему Росії. Виступаючи 2 березня у Таврійському палаці з нагоди створення нового

уряду, П.Мілюков озвучив кілька рефлексій з цього приводу. Насамперед він зізнався, що уряд ніхто не обирав і він має перехідний характер: «Нас вибрала російська революція [...] Ми не збережемо цієї влади ні хвилини після того, як вільно обрані народом представники скажуть нам, що вони хочуть на наших місцях бачити інших людей, які більше заслуговують їх довіри»¹. З іншого боку, П.Мілюков представляв себе і членів новоствореного уряду як прихильників парламентської конституційної монархії. Він добре розумів, що подібні погляди поділяла далеко не вся Росія, тому в його промові була озвучена теза про необхідність скликання Всеросійських Установчих Зборів, які як демократично обране народне представництво розв'яжуть питання державного устрою. У першому офіційному зверненні Тимчасового уряду «До громадян Росії» 6 березня 1917 р. скликання Всеросійських Установчих Зборів було визнано першим обов'язком уряду. Це мало статись у найстисліші строки.

Уперше в Росії про необхідність скликання Установчих Зборів заговорив ще в другій половині XIX ст. теоретик анархізму М.Бакунін. Виключними правами воно наділялось в програмах народовольців. На початку XX ст. скликання Установчих Зборів домагалися російські соціал-демократи та соціалісти-революціонери. Після Лютневої революції цю ідею поділяло більшість політичних партій Росії. На перший погляд могло здатись, що суспільство виробило певний політичний консенсус, який дозволить успішно здійснити політичну трансформацію країни. Проте це було далеко не так. Управляючий справами Тимчасового уряду В.Набоков пізніше згадував: «Наївні люди могли теоретично уявити ці збори і роль їх у такому вигляді: зібрались би вони, виробили б основний закон, розв'язали питання про форму правління, призначили б уряд і наділили б всією повнотою влади до закінчення війни, а потім розійшлися б... Це можна собі уявити, але хто повірить, що так насправді могло трапитись? Якби до Установчих Зборів утрималась яка-небудь влада, то скликання їх було б неодмінно початком анархії»².

Спогади В.Набокова пояснюють, чому Тимчасовий уряд не наважився на швидке скликання Установчих Зборів, кілька разів відтерміновував їх вибори і скликання, побоюючись втратити владу. Лише 1 вересня 1917 р. Росія була проголошена республікою. Тимчасовий уряд так і не спромігся проголосити її федеративною державою та надати автономію національним частинам. Таке зволікання уряду, посилене загальновизнаною думкою про його тимчасовість, не могли не позначитись на конструюванні нової політичної системи Росії. Воно значною мірою відбувалось стихійно, принаймні мало різні джерела творення.

Паралельно з Тимчасовим урядом у повсталому революційному Петрограді зусиллями радикальної революційної демократії створилась Рада робітничих депутатів, до якої увійшли і представники столичного гарнізону. Перше засідання ради, яку очолив меншовик М.Хвєдзє, відбулося 28 лютого. Петроградська рада робітничих депутатів висловила

проти входження її представників до нового уряду, вважаючи його «буржуазним», а себе «революційною» інституцією, проте рада мала досить сильний вплив на формування та діяльність уряду. В кінці березня в Петрограді відбулася Всеросійська нарада робітничих і солдатських депутатів, на якій шляхом залучення до складу виконкому Петроградської ради робітничих депутатів 16 представників інших губернських рад і фронтових частин було сформовано Всеросійський центральний виконавчий комітет. Отже, весною 1917 р. в Росії сформувалась система влади, що дістала неофіційну назву двовладдя. Цікаву думку з цього приводу знаходимо у Р.Пайпса: «Становищу уряду було не позаздрити. Він повинен був ділити владу з радою, яку контролювали радикали, повні рішучості розвивати революцію і в ім'я соціалістичного ідеалу саботувати війну, яку уряд намагався продовжувати. Не було в уряді і точної уяви про свої функції. Офіційно він виконував роль наче місцеблестителя, взявши на себе піклування державою до скликання Установчих Зборів [...] Інакше кажучи, роботі уряду заважало не тільки те, що йому доводилось ділити владу з іншим органом, але ще й те, що він не знав, як скористатися тим обсягом влади, який йому відвели»³.

Революційні події кінця лютого – початку березня 1917 р. практично не виходили за межі Петрограда та його околиць, але досить швидко і кардинально вплинули на долю Росії. Місцеві інститути влади, які досить впевнено почували себе і цілковито контролювали ситуацію на містах, впали без будь-якого опору. Фактично їх по телеграфу розпустив Тимчасовий уряд. На місцях почали формуватись нові органи влади. Швидко легалізували свою діяльність політичні партії, заборонені царизмом до чи під час світової війни. Творились нові громадські об'єднання, насамперед ради об'єднаних громадських організацій та ради робітничих та солдатських депутатів. За два тижні стара імперська державна машина, яка проіснувала кілька століть, розтанула немов сніг під весняним сонцем.

Характерною особливістю революційної політичної системи 1917 р. стала демократизація місцевого самоврядування: земств та міських дум, вибори в які в дореволюційний час мали жорстке цензове обмеження. Уже в березні 1917 р. почалась кооптація до них демократичного елементу, а влітку вперше в історії Росії на демократичній основі відбулися вибори до міських дум. Закон про міські вибори встановлював загальне, рівне, пряме і таємне голосування. Вибори відбувались за пропорційною системою на основі партійних списків. За такою ж системою були організовані вибори до Всеросійських Установчих Зборів у листопаді 1917 р., а от земські вибори пройшли за мажоритарною системою.

Виборчі кампанії показали, що ні влада, ні суспільство ще не були готові до життя за демократичними процедурами. Особливо невдалими були земські вибори, селяни ставились до них з великим упередженням. Кількість виборців, які скористались своїм правом голосу, була на рівні

15-20%. Значно успішніше приживались форми прямої демократії: мітинги, демонстрації, з'їзди.

Перші телеграми про революційні події в Петрограді почали надходити в Україну 28 лютого. Голова Київської міської думи Ф.Бурчак, не в змозі повірити прочитаному, просив Петроград підтвердити достовірність отриманої інформації. І лише вранці 3 березня київська преса повідомила своїх читачів про крах самодержавства. Коли всі сумніви розвіялись, у Києві стали формуватися нові революційні органи влади. 3-5 березня на території України практично було ліквідовано органи царської адміністрації. Від губернаторів та повітових справників владу перебрати призначені Тимчасовим урядом губернські й повітові комісари. Ними стали голови губернських та повітових земських управ. У Києві губернським комісаром призначили М.Суковкіна, в Полтаві — С.Іваненка, в Чернігові — О.Бакуринського. Міністерство внутрішніх справ наказувало своїм комісарам у повсякденній роботі спиратись як на дорадчі органи на «губернські, повітові, волосні, міські й селищні комітети, утворені зі складу громадських організацій»⁴, тобто Ради об'єднаних громадських організацій, які почали активно творитись на місцях.

3 березня увечері в приміщенні Катеринославської губернської земської управи відбулася нарада представників громадських організацій, на яку прибув місцевий губернатор у супроводі начальника міського гарнізону, вони заявили про перехід на сторону нового уряду. Пізно вночі нарада обрала міський комітет громадських організацій, до якого увійшли і представники робітничих колективів⁵. Того ж дня в Полтаві на розширеному засіданні губернської земської управи та представників громадських організацій губернії та міста було створено громадський комітет, до складу якого увійшли представники земства, міста, кооперації, професійних та інших організацій, а також по одному представнику від повітових громадських комітетів. Засідання визначило головним завданням комітету підтримку громадського порядку, інформацію населення про хід революційних подій, продовольче постачання населення та армії, забезпечення роботи промислових підприємств⁶.

У Києві 4 березня на засіданні ради об'єднаних громадських організацій відбулося формування виконавчого комітету, до складу якого ввійшли: голова — М. Страдомський, заступники голови — Д.Григорович-Барський, О.Доротов, секретарі — А.Ніковський, Й.Фрумін, скарбник — С.Зелінський, члени — І.Алексєєв, Д.Коліух, М.Суковкін, Г.Гуревич, Ф.Бурчак, К.Оберучев, М.Паламарчук, Я.Цедербаум, І.Черниш, С.Шликевич, Ф.Штейнгель⁷.

Подібні ради та комітети почали діяти в більшості українських міст. До їх складу входили представники міських дум, земств, біржових комітетів, кооперації, а також профспілок, солдатських комітетів тощо.

Перемога революції відкрила широкі можливості для створення різ-

номанітних громадських організацій, легалізації діяльності політичних партій. Першими про себе заявили загальноросійські партії, які вже в перші дні революції вийшли з підпілля і взялися за легальну роботу. Дещо згодом, за кілька тижнів поновили роботу і українські політичні партії. Передусім це були Українська соціал-демократична робітничача партія, Українська партія соціалістів-революціонерів та Українська радикально-демократична партія.

Як і в Петрограді, в Україні в першій декаді березня утворилися ради робітничих і солдатських депутатів. Насамперед вони з'явилися у великих містах, губернських центрах. Усього до середини 1917 р. в Україні виникло понад 250 рад робітничих депутатів.

У губернських і повітових центрах відбулися масові мітинги та демонстрації, учасники яких вітали повалення самодержавства, перемогу демократичної революції. 16 березня у Києві був проведений «День свята революції» — масова маніфестація, в якій окремою колоною під жовто-блакитними прапорами взяли участь українські організації. В цей день на Думській площі відбувся демонтаж пам'ятника вбитому 1911 р. у Києві прем'єр-міністру Росії П.Столипіну⁸. В передовій статті газети «Киевлянин» 5 березня говорилось про фактичну перемогу революції в Росії. В країні «не лише відсторонено старий уряд, але й змінено старий політичний лад». На чолі держави, писала газета, стала нова влада, а стара — загубила себе сама: «Стара влада і стара система управління показали стільки сліпоти, стільки нерозуміння сенсу подій і настроїв народу від самих верхів до низів його, що все, що відбувалося, не могло сприйматися по-іншому, як таке, що межувало з безумством»⁹.

Загалом зміна старої системи влади в Україні мало чим відрізнялась від аналогічних процесів у Росії. Нема особливих сумнівів у тому, що події революції в Україні не мали б самостійного значення, були б регіональним різновидом подій у Петрограді та Москві, якби не одна обставина, яка придала їм суттєву оригінальність і відмінність, яка зробили їх самодостатніми, наповненими внутрішньою логікою та драматургією. Не важко здогадатися, що такою обставиною була невирішеність національного питання в Україні. Національна проблема, загнана старою владою під час Першої світової війни в глухий кут заборон і переслідувань, після падіння самодержавства перетворилася на могутній національно-визвольний рух.

Демократизація суспільства, що відбулася під впливом революційних змін, не могла не позначитися на українському русі. Його потенційна енергія, накопичена в народній гущі протягом десятиліть, ще шукала виходу, а провідники української інтелігенції з ентузіазмом вітали революційні зміни. Українці мали кілька своїх представників у Київській раді об'єднаних громадських організацій, а також у раді робітничих депутатів. Але цього було не досить для відродження національно-визвольного руху. 3 березня в клубі «Родина» Товариства українських поступовців

(ТУП) зібралося понад 100 представників київських і деяких провінційних українських організацій. Саме на цих зборах зародилась ідея заснування Центральної Ради, якій судилося відіграти ключову роль у розвитку революційних подій протягом 1917 р. 7 березня відбулися вибори керівного ядра Центральної Ради. Головою УЦР обрали М.Грушевського, який на той час ще не повернувся до Києва з Москви, де перебував у засланні. Заступниками голови стали Ф.Крижановський — представник кооперативних організацій Київщини, Д.Дорошенко — від ТУПу й Д.Антонович — від українських соціал-демократів. Крім того, було обрано секретаря та скарбника Ради¹⁰. 7 березня, очевидно, й слід вважати датою створення Української Центральної Ради, яка дуже швидко стала уособленням і керівним органом національного руху.

М.Грушевський у березні-квітні сформулював стратегічні гасла українського руху доби революції. Боротьба за національно-територіальну автономію України та перетворення Росії на федеративну державу стала визначальною лінією діяльності УЦР. Автономна Україна, за Грушевським, повинна була мати всі державні атрибути. Федералізм М.Грушевського не був запереченням незалежної Української держави, а лише сходиною до неї, реальним і необхідним кроком їй назустріч. Історія відвела Центральній Раді надзвичайно короткий строк діяльності в умовах, які вимагали безпомилкових рішень і дій. Це не завжди було до снаги молодій українській політичній еліті. І все ж Центральна Рада залишила помітний слід у царині українського державотворення.

Створена на початку березня 1917 р. як київська міська громадська організація, вона вже через місяць спромоглася скликати і провести 6-8 квітня у Києві Всеукраїнський національний конгрес, на якому 900 делегатів від різноманітних українських політичних, громадських, культурно-освітніх та професійних організацій, а також представники від територіальних громад і об'єднань задекларували найважливіші національні та соціальні гасла. Насамперед конгрес визначив головним завданням українського революційного руху досягнення національно-територіальної автономії України у складі демократичної федеративної Російської держави. Прагнення втілити в життя гасло автономії стало визначальним лейтмотивом діяльності перебраної конгресом Центральної Ради.

Конгрес обрав до УЦР 118 осіб. Головою УЦР був обраний М.Грушевський, його заступниками — В.Винниченко та С.Єфремов. До складу членів увійшли Д.Дорошенко, В.Леонтович, Ф.Матушевський, М.Міхновський, В.Прокопович, І.Стешенко, І.Шраг, Є.Чикаленко. Проте не ці добре знані в попередні десятиліття інтелігенти визначали соціальне обличчя УЦР. Досить стрімко, протягом кількох місяців, склад Центральної Ради збільшився до 798 мандатів, які потрапили до рук переважно солдат, селян і робітників. Це була прикметна ознака часу, коли часто головною політичною фігурою ставали не окремі особи

з високою політичною культурою та досвідом державної діяльності, а народна стихія, керована не так політичними принципами, як вибухом емоцій та колективним виявленням волі. Протягом весни—осені 1917 р. Україна пережила сотні різноманітних з'їздів, національних, партійних, військових, селянських, професійних, радянських.

Всеукраїнський національний конгрес надав Центральній Раді право кооптації до свого складу нових членів. Це право було активно використане. Обраний на I Всеукраїнському військовому з'їзді Український генеральний військовий комітет у складі 18 осіб був першим зарахований до складу Центральної Ради, згодом УЦР поповнилась Всеукраїнськими радами селянських, військових та робітничих депутатів.

Центральна Рада безумовно зазнала сильного впливу національної стихії. Саме під тиском гострої резолюції Першого Всеукраїнського військового з'їзду (Київ, 5-8 травня 1917) («...вимагати від Тимчасового правительства та Ради солдатських і робітничих депутатів негайного оголошення особливим актом національно-територіальної автономії України»¹¹) вона відрядила до Петрограда повноважну делегацію на чолі з В.Винниченком. Перед нею було поставлено досить помірковане завдання домовитися з урядом про оприлюднення ним свого позитивного ставлення до автономії України.

Національне питання стало одним із наріжних каменів, об які спіткнулися Тимчасовий уряд і практично вся російська революційна демократія. Вони не змогли відмовитись від принципу неподільності Росії, хоч вимога національно-територіальної автономії не ставила під сумнів єдність країни, вона лише виходила з необхідності її федералізації.

Два тижні перебування української делегації у Петрограді не привели до будь-якого порозуміння. Наприкінці травня делегація повернулася до Києва, як згадував М.Ковалевський, з переконанням «йти революційним шляхом, шляхом доконаних фактів»¹². Наслідком невдалих переговорів у Петрограді став новий підйом українського руху. 28 травня 1917 р. у Києві відкрився Всеукраїнський селянський з'їзд, на який прибуло понад 2500 делегатів. У залі лунали вимоги автономії, критика Центральної Ради за її нерішучість та осуд урядової політики. На цій хвилі Центральна Рада 10 червня звернулася до українського народу з Першим Універсалом. Написана мовою метафор, ця революційна декларація повідомляла, що перед «Українською Центральною Радою стоїть велика і висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях»¹³. Універсал закликав кожне село, волость, земську й міську управи до зміцнення організаційних зв'язків з УЦР та до розвитку національної свідомості народу з тим, щоб згодом узятися за опанування адміністративного апарату.

Універсал був зустрінутий захопленням піднесенням українців та ворожою настороженістю уряду й російської революційної демократії. Пішовши «шляхом доконаних фактів», Центральна Рада 15 червня ство-

рила Генеральний секретаріат на чолі з В.Винниченком. До його складу також були обрані Х.Барановський, С.Єфремов, Б.Мартос, С.Петлюра, В.Садовський, М.Стасюк та І.Стешенко. У першій декларації Генерального секретаріату, опублікованій 27 червня, говорилося, що обставини змушують УЦР «стати національним Союмом, в якому мають освітлюватися і розрішатись всі ті питання, які висовує життя». У зв'язку з цим і Генеральний секретаріат як виконавчий орган Ради мав «охоплювати всі потреби українського народу»¹⁴.

Проголошення Універсалу, створення Генерального секретаріату, масова підтримка дій Центральної Ради зробили «українське питання» вибухонебезпечним і змусили російський уряд шукати вихід із становища, що склалося не на його користь. До Києва прибула російська урядова делегація (О.Керенський, М.Терещенко, І.Церетелі) й сіла за стіл переговорів із представниками УЦР. 30 червня сторони досягли домовленостей, які були зафіксовані в урядовій декларації та II Універсалі УЦР. Останній повідомляв, що на заклик центрального уряду УЦР вирішила перейти від конфронтації до співпраці з ним, а також поповнити свої лави представниками національних меншин, що мешкали в Україні, з тим, щоб УЦР стала «єдиним найвищим органом революційної демократії України, який і буде представляти інтереси всієї людності нашого краю»¹⁵. До угоди з урядовою делегацією Центральна Рада надала представникам національних меншин, що проживали в Україні, право обрати до свого складу 202 дійсних членів та 51 кандидата. Це було останнє масове поповнення УЦР. Слід зазначити, що Рада так і не була обрана на основі загального виборчого права, яке б гарантувало її абсолютну легітимність. Улітку 1917 р. УЦР розпочала підготовчу роботу з проведення територіального з'їзду, але він так і не відбувся, оскільки восени УЦР повернулася до ідеї проведення Всеукраїнських установчих зборів.

II Універсал інформував, що відповідно до угоди Генеральний секретаріат УЦР перетворюється на найвищий крайовий орган управління як орган Тимчасового уряду. Одночасно говорилося, що найближчим завданням Центральної Ради стане підготовка проекту закону про автономний устрій України, який згодом має бути затверджений Всеросійськими Установчими Зборами. Київська угода мала компромісний характер. І Тимчасовий уряд, і УЦР, ідучи назустріч один одному, мусили спільно поступитися своїми попередніми позиціями. Тому таким складним було обговорення й ухвалення договірних рішень і в Петрограді, і в Києві. Чотири міністри-кадети оголосили про свою незгоду з досягнутою угодою й вийшли з уряду, що стало однією з причин липневої урядової кризи.

У Києві II Універсал також знайшов чимало опонентів. На п'ятих Загальних зборах УЦР його голосування дало 114 голосів «за» та 61 — «проти» при 23 тих, що утрималися.

В історіографії II Універсал завжди перебуває в тіні інших трьох Універсалів УЦР, яким надається більш важливе значення. Проте, на наш погляд, саме II Універсал відіграв ключову роль у подальшій долі УЦР, змусивши її кілька місяців витратити на вибір між бажаним і можливим. Інакше кажучи, бажана влада, яка відкривала шлях до здійснення автономії, виявилася в руках, але за неї довелося платити переходом із опозиції в союзники Тимчасового уряду, спілкую з російською демократією, засудженням революційних методів боротьби. Компроміс з урядом надав ознак легітимності владі Генерального секретаріату, але став причиною занепаду влади морально-публічної. Платформа II Універсалу змусила діячів УЦР сконцентрувати свою увагу на формальних, правових атрибутах влади, освоєнні її механізмів. Ця зміна була б цілком логічною й послідовною, якби завдання консолідації української нації, її залучення до організованого політичного життя, завдання, якому присвятила свою попередню діяльність Центральна Рада, було виконане. Як показали майбутні події, саме брак достатньої консолідованості національних сил, їхня слабка організованість, низький рівень самосвідомості, наростання радикалізації мас стали причиною поразок Центральної Ради. До всього, київський компроміс, викликавши урядову кризу й шалений опір ліберально-консервативних російських сил, незабаром утратив свою первісну форму.

Ухвалення II Універсалу привело до суттєвих структурних змін у складі Центральної Ради. Вона не лише поповнилася представниками національних меншин, які утворили свої фракції, але й виділила зі свого загального складу постійно діючу Малу раду, яка провадила роботу між сесіями Великої ради (загальних зборів). Мала рада створювалась за принципом пропорційності між фракціями. Рішення Малої ради мали таку ж силу, як і рішення загальних зборів УЦР.

Реформований у липні 1917 р. склад Тимчасового уряду, в якому знову з'явилися представники партії кадетів, намагався звести до мінімуму урядові поступки українцям. Він відкинув «Статут найвищого управління України», розроблений Центральною Радою, натомість нав'язав їй «Тимчасову інструкцію Генеральному секретаріату». За цією інструкцією поле діяльності Генерального секретаріату різко обмежувалось і територіально, і предметно. Його повноваження поширювались лише на п'ять з дев'яти українських губерній: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську та Чернігівську. Зі складу секретаріату вилучались секретарства військових, продовольчих, судових справ, шляхів сполучення, пошт і телеграфів.

Дискусії в стінах Центральної Ради навколо інструкції, викликана ними відставка першого складу Генерального секретаріату, спроби налагодити конструктивну працю з Тимчасовим урядом відібрали кілька місяців, протягом яких політичні настрої суспільства значно змінилися. І лише наприкінці вересня стало зрозумілим, що союз з урядом не

має добрих перспектив. 29 вересня Генеральний секретаріат опублікував декларацію, в якій апелював до «волі народу», говорив, що його робота можлива лише в повному єднанні з революційно-демократичними силами, «... що лише в довір'ї, співчутті та співробітництві з ними полягає весь успіх його діяльності»¹⁶. У декларації була виголошена ідея скликання Всеукраїнських Установчих Зборів.

13 жовтня Генеральний секретаріат у спеціальному меморандумі висловив негативне ставлення до урядової політики в Україні, вимагав круто змінити ситуацію, надати йому реальні важелі влади, пропонував програму виходу з кризи, а також застерігав, що «край знаходиться на останнім шаблі повного розладу»¹⁷.

Рішення Центральної Ради скликати Всеукраїнські Установчі Збори спричинило новий конфлікт із Тимчасовим урядом, який не знайшов продовження лише тому, що в Петрограді більшовики здійснили державний переворот і захопили владу в свої руки. Тимчасовий уряд відійшов у історію, а проблема влади в Україні знову змістилася на поле політики доконаних фактів.

20 жовтня в Києві відкрився Третій Всеукраїнський військовий з'їзд, який зібрав понад 2 тис. делегатів. Під час роботи з'їзду була виголошена ідея утворення Української демократичної республіки. Вона виявилась із розряду тих ідей, що виголошуються в потрібну годину і в потрібному місці, а тому одразу набувають історичного значення.

2. Проголошення Української Народної Республіки в умовах морально-правового занепаду інститутів влади

Повідомлення про більшовицький переворот у Петрограді поставило питання про владу в Україні. УЦР не висловила співчуття Тимчасовому уряду, але й не підтримала більшовиків. 27 жовтня було ухвалено резолюцію, в якій наголошувалося на необхідності переходу влади в Україні «до рук революційної демократії», а не до рад робітничих і солдатських депутатів¹⁸.

Через провокацію штабу КВО в різних кінцях Києва між його військами та збільшовиченими частинами спалахнули збройні сутички, але великого масштабу вони не набули. На засіданні представників різних політичних сил Києва 31 жовтня вся повнота влади щодо охорони міста була покладена на Центральну Раду. Того самого дня УЦР поширила владу Генерального секретаріату на всі 9 українських губерній. Генеральний секретаріат узяв під свій контроль справи військові й продовольчі та шляхи сполучення.

Можна сказати, що на початку листопада в Україні не виявилось політичної альтернативи Центральній Раді. Завдяки її зусиллям Київ перетворився на важливий політичний центр, навколо якого гуртувалися